SAULIUS LILEIKIS

Lietuvos aukštoji jūreivystės mokykla, Lietuva
Lithuanian Maritime Academy, Lithuania

JŪRINĖS SAVIVOKOS POTENCIALAS UŽDARO GAMTOS CIKLO PASAULĖVOKOJE

Marine Self-Concept Potential in the Worldview
of a Closed Nature Cycle

SUMMARY

The article discusses a primal relationship with the sea. On the level of the oldest pagan worldview, this relationship is characterized as a closed nature cycle and a perception of personal worth. The relationship with the sea is special and relevant from a scientific, cultural, and educational point of view. Despite the reverent fear of gods, the pagan worldview and attitudes provided an opportunity to go to sea and experience an ambivalent tension full of conflicting feelings, natural fear, traditional mythological images, tribal obedience, and creative determination. Combining maritime activities with sea-gods provided reasons for a personal self-concept, as well as for natural personal and tribal needs and interests.

SANTRAUKA

Straipsnyje aptariamas pirmąsias žmogaus santykis su jūra. Šis santykis, atsižvelgiant į jūrinės savivokos kaip savo asmenybės vertinimo tame santykyje suvokimo betranscendentę būtį, tarpsta uždaramame gamtos cikle seniausios pagoniškosios pasaulėvokos lygmeniu. Santykis su jūra ypatingas ir aktualus moksliniu, kultūriniu, edukaciniu požiūriu. Nepaisant pagarbios dievų baimės, dėl savimonės ir prigimtinių asmens bei genties poreikių ir interesų derinant jūrinę veiklą su jūrai priskiriamais dievais, pagoniškoji pasaulėvoka ir pasaulėjauta teikė galimybę plaukti į jūrą patiriant ambivalentišką natūralios baimės, tradiciškai perimtų mitologinių vaizdinių, gentinio paklusnumo ir kūrybiško ryšto prieštarų išgyvenimų įtampą.

IVADAS

Pirmąsias santykio su jūra svarstymas, atsižvelgiant į jūrinės savivokos betranscendentę būtį uždaramame gamtos cikle, aktualus mokslui, kultūrai, edu-

RAKTAŽODŽIAI: jūra, savivoka, gamta, ciklas, pasaulėvoka.

KEY WORDS: sea, self-concept, nature, cycle, worldview.

kacijai. Jūrinę savivoką veikia globaliu mastu vykstanti biologinė, antropologinė, ekonominė bei ekologinė polemika. Kultūros perspektyvoje jūrinė savivoka turtinama solidžių mitų ir šventraščių egzegetiniu hermeneutiniu svarstymu. Edukaciniu, ypač andragoginiu, požiūriu santykis su jūra plėtojamas visuotinai įprastu pragmatiniu technologiniu ekonomistiniu lygmeniu, kuris tradiciškai, ypač Rytų Europoje, pasižymi baziniu personalistine filosofija grįstu humanitariniu įvairios pasaulėžiūros būsimų jūrų verslo profesionalų akademiniu rengimu.

Viduržemio jūros baseino civilizacija, esanti Europos kultūros raiškos ir raidos apogėjus, tūkstančius metų buvo maiti-

nama pirmykštės kultūrinės tradicijos, kol pasiekė aukščiausias humanistines vertybes puoselėjančią judeo-krikščioniškąją savastį. Nuosekliai santykį su jūra pirmiausia tikslinga svarstyti pirmykštės kultūrinės tradicijos kontekste, svarstymą grindžiant *neotomistine epistemologija* monoteistinio kultūrinio šuolio atžvilgiu (Assmann 2008: 125; Lileikis 2015: 26), siekiant atpažinti pradinį jūrinės savivokos vertybinės raiškos potencialą bei jo ribas ikimonoteistiniame, tam tikra prasme *parengiamajame* etape (Guardini 1994: 35), kai pirmykštė pasaulėvoka, stokodama transcendentinio matmens, yra tarytum apribota, tačiau drauge pasižymi savitomis reikšmingomis sklaidos formomis.

UŽDARO GAMTOS CIKLO PASAULĖVOKOS KONTEKSTAS

Pirmykščio žmogaus jūrinės savivokos potencialo raiška tiesiogiai priklausė nuo jo bendrosios anuometinės savivokos pagoniškosios uždaro gamtos ciklo pasaulėvokos kontekste, kuriame ji reiškėsi ir kuriame galima svarstyti bendrąją pagoniškąją žmogaus būtį bei jo savastį, siekiant išvelgti galimus jos kontūrus, keliant ir formuluojant žmogaus jūrinės savivokos, kaip savo asmenybės vertingumo suvokimo santykyje su jūra, filosofines prielaidas.

Kiek mokslui pavyksta atsekti ir rekonstruoti, žmogus seniausioje savo mentalinės raidos pakopoje gyveno *natūrizmo* ir *animizmo* sąlygomis. Natūrizmo objektą sudaro gamtos daiktai, galingos kosminės jėgos, vėjai, upės, vandenynai, žvaigždės. Animizmas reiškėsi tikėjimu dvasiomis, dvasinėmis esybė-

mis, dievybėmis, angelais, demonais (Durkheim 1999: 53). Pirmykštę žmogaus pasaulėvoką bei pasaulėjautą iš esmės sudarė politeistinis jo santykis su sudievinta gamta ir savimi kaip integralia gamtos dalimi. Žinoma, politeistiniuose panteonuose galima aptikti vyriausiąjį dievą (pavyzdžiui, senovės graikų dievą Dzeusą, senovės romėnų dievą Jupiterį), iš dalies suteikiant politeistiniam panteonui tam tikrą monoteistinį pobūdį, kuris *a priori* tarytum padeda nujausti būsimą monoteistinės pasaulėvokos galimybę.

Pirmykštės pasaulėjautos lygmeniu žmogaus būtis balansuoja tarp sudievinotos gamtos *baimės* ir natūraliai ugdomo *ryžto* įveikti gamtinės aplinkos grėsmes tenkinant savo išgyvenimo poreikius. Varžanti, bet įžvalgoms reikalinga baimė ir žmogaus būtį išlaisvinantis ryžtas bu-

vo turbūt svarbiausi poliai, tarp kurių žmogus, priklausomai nuo jo išsivystymo lygio, atitinkamai suvokė, jautė bei vertino pasaulį ir save jame. Apskritai, lyginant su pirmykščio žmogaus, kaip savitos kultūros dalyvio, vėlesnėmis mentalinės raidos pakopomis (ypač su žydų monoteizmo kultūriniu šuoliu, vėlyvųjų viduramžių universitetine krikščionyste ar pozityvizmu grįstu Apšvietos ateizmu), pagoniškoji žmogaus savivoka nėra atribota nuo gamtos ir todėl nėra laisva. Tačiau galima kelti antropologinę prielaidą, kad pati *gamta* ir evoliucijai, kaip tobulėjimui, užprogramuota žmogaus *prigimtis*, jam suteikė stimulą ieškoti naujų gyvenmenos būdų, akiai nekartojant savo protėvių vertybinio gyvenimo stiliaus.

Tikėtina, kad visais laikais žmogus su *gamta* bendravo suvokdamas jos didybę ir begalybę, ypač pirmykštis žmogus, kurį iš visų pusių supo *gamta*. Už gamtos platybių, kurias jis suvokė, buvo dar kitos, bekraštės, jos driekėsi be galo. Prieš kiekvieną laiko tarpą ir po jo buvo suvokiamas kitas laikas, kuriam negalėjo būti nustatyta jokia riba. Pagoniškoji pasaulėvoka gamtoje neturi vaizdo, kuris nekeltų slegiančio, apgaubiančio ir užvaldančio begalybės suvokimo (Durkheim 1999: 81). Žmogaus savo asmenybės vertingumo pajautos požiūriu natūrizmo sąlygomis susiformuoja tam tikras baimingasis „Aš“, kurį valdo ir lemia animistinis pasaulis. Suvaržyta pasaulėvoka natūraliai riboja žmogaus savo vertės suvokimą.

Vertinant vėlesnių kultūrinių šuolių požiūriu, betranscendentė gamtos didybei palenktas žmogus savo pirmykštės

mentalinės būties lygmeniu neturi kur išsivaduoti. Jo pasaulėvoka ir savivoka valdoma gamtos ciklų. Pirmykštėje visuomenėje nebuvo ugdomi šiuolaikiškai suprantami laisvos ir sąmoningos savivaldos gebėjimai, matyt, nebūta savo gyvenimo ypatingesnio planavimo, kozybinių alternatyvų numatymo, laisvo individualaus susipratimo konstruktyviai veikti savęs ir nepažįstamos aplinkos atžvilgiu. Pagoniškoje savivokoje viskas valdoma beasmenio gamtos dievo ar dievų. Kol politeizmas dėl pirmykščio sisteminio mąstymo, reikalaujančio vyraujančio elemento – lyderio, artėjo prie monoteizmo, antropomorfiniuose panteonų modeliuose žmogiškosios savybės ir genčių gyvenimo bei valdymo sistemos natūraliai būdavo taikomos įsivaizduojamiems dievams kaip strateginiams gyvenmenos orientyrams.

Pirmykštės pagoniškosios civilizacijos turėjo labai galingas gentinio gyvenimo, darbo ir apeigų sistemas, sudarytas pagal gamtos ciklus, metų laikus, atitinkamą dieviškojo kosminio laiko supratimą. Didingos architektūros reliktai, kurie aptinkami Egipte, Graikijoje, Indijoje ar Pietų Amerikoje, rodo įstabų žmogaus technologinį išsivystymą. Tačiau dorovinės kultūros, pagarbos asmenybei, laisvės dvasios (laisvės turėti savo nuomonę, laisvės tikėti ar netikėti, gamtoje dievus regėti ar neregėti), kilnaus bendravimo su kitaip mąstančiais, kitaip tikinčiais, kitaip atrodančiais nebuvo pasiekta net teorinių prielaidų lygmeniu. Galima įžvelgti tik tam tikrą pradinę tradicinės paprotinės dorovės normų pakopą, nulemtą bei ribojamą gamtinės ir animistinės pasaulėvokos.

Kadangi su savo puoselėjamais aukščiausiais gyvenimo idealais žmogus natūraliai ir aktyviai tapatinasi, jis negali visiškai laisvai reflektuoti jūros natūrizmo apribotoje pasaulėvokoje. Natūristinė, animistinė pasaulėvoka jis tarytum įsikalina ir jūrą suvokia pagal savo gentinio mentaliteto tradicijos taisykles. Pagoniškoji savivoka varžo naujų jūros vaizdinių kūrimą, neleidžia laisvai manipuluoti jos simboliais, teikti jiems egzistenciškai naujas, savivoką išlaisvinančias prasmes. Jūra, kaip cikliškos gamtos dalis, aptinkama išorėje, kuriai pagonis subordinuotas. Ribotos pirmųkščio žmogaus saviraiškos galimybės jam neleidžia peržengti nusistovėjusio mentaliteto ribų. Būtį sąlygojanti transcendentinė antgamtis pagoniui nesuvokiama. Gamtiškasis laikas jo sąmonėje nėra įgijęs antgamtinės prasmės (Šliogeris 1996: 304–305). Nesuvokiant gamtos kūrėjo, esančio *šalia gamtos* kaip jo kūrinio, t. y. nepasiekus pagoniškojo mentaliteto transformacijos priimant monoteistinę transcendenciją, žmogui neatsiveria perspektyva suvokti antgamtį, laisviau pažvelgti į visą aplinką ir savo egzistenciją išivaizduoti atskirai nuo gamtos.

Pagoniškoji savivoka grįsta gyvenimo ir kosmoso ritmu, gamtos ciklais. Suvokiamas uždaras būties ratas, iš kurio negalima išeiti. Gamtinę, kosminę būties darną išreiškia metinis darbų, švenčių,

apeigų ciklas. Žmogaus gyvenimas laikomas projektu, už kurio daugiau nieko nėra. Vyrauja tarytum psichologinio biheviorizmo dvasia, varžanti galimybę sąmoningai pasirinkti kilnią būtį, kuriai būdinga laisva kūryba antgamtinio mąstymo perspektyvoje. Pagonis visiškai priklauso nuo gamtos, kuri jo sąmonei tėra didžioji neįminta tikrovė. Gamta determinuoja pirmųkščio žmogaus savivoką. Jo laisvė kūrybiškai plėtojama, tačiau vien gamtiškumo lygmeniu. Vertinant nūdienos požiūriu, subordinuoto gamtai žmogaus savo asmenybės vertingumo suvokimas suvaržytas, neturėta pakankamai drąsios vaizduotės ir laisvės priimti sprendimus. Žmogus – labai aktyvus, kūrybingas, bet tik kaip uždaro gamtos ciklo bei ritmo, kurį lemia kosmoso dėsniai, dalis. Jis turi atsakyti savo unikalumo ir trokšta būti tik bangele gyvenimo upėje, efemerišku pavidalu didžiojoje kaitoje (Guardini 1994: 25).

Lemtingą Sinajaus kalno apreikimo bei kenozės patirtį įgijusį europietį judeo-krikščioniškojo mentaliteto įtaka išvadavo nuo visiško paklusnumo gamtai, suteikdama jam didžiausią laisvę ir drąsą kritiškai vertinti. Kol intuityviai nepradėta kelti klausimo, kad gamtos ciklas gali turėti kitokią prigimtį, tol transcendentinio monoteizmo pajautos nebūta, savivoka tarpo tik patiriamos gamtinės aplinkos arba šiapusybės ritmo ribose.

JŪROS KAIP GAMTOS DALIES SUDIEVINIMAS

Gamtinei pirmųkščio žmogaus pasaulėvokai bei pasaulėjautai būdinga galingos gamtos bei kosmoso dieviškumo pajauta. Šio jausmo kupini pagoniškieji individai natūraliai sudievinavo

gamtos reiškinius. Jūra laikyta sudievinotos gamtos dalimi, o jūrinė savivoka pirmiausia pasižymėjo religine mitologine dimensija, kuri neturi aiškos transcendentinės mąstymo perspektyvos ir todėl

apriboja kūrybinės minties laisvę grįstą asmenybės vertingumą.

Didieji pagoniškojo mentaliteto graikų filosofijos klasikai – Platonas ir Aristotelis – transcendentinę būtį vadina Dievu. Tačiau jų Dievas – beasmenis kosmoso tvarkytojas, pats paklūstantis tam tikrai amžinai tvarkai ir pasauli tvarkantis ne savo nuožiūra, o pagal pačiam kosmosui būdingus dėsningumus. Tie dėsningumai stipresni už patį Dievą ir jis negali jų savavališkai keisti (Šliogeris 1996: 313–314). Šiuo *par excellence* filosofijos lygmeniu galima spręsti, kad sudievinta jūra yra didinga, paslaptinga, tačiau joje figūruojantys dievai nėra savarankiški. Visas kosmosas buvo paženklintas savarankiškumo stokojančiais dievais, o jūra reprezentavo jų vietinės reikšmės įtakingąsias galias.

Senovės graikų filosofai logiškai mąstė, kad šalia Dievo ar be jo nuo amžių egzistuoja medžiaga, neatsiradusi ir niekada neišnyksianti. Dievas nesukūrė tos pirminės medžiagos, todėl negali jos tvarkyti, kaip nori (Šliogeris 1996: 314). Išeitų, kad besivystantis, ikimonoteistinė savivoka pasižymintis žmogus natūraliai antropomorfiškai atranda tiek priežastinį kūrėją, tiek pirminę medžiagą, iš kurios vėliau Demiurgas, kaip aukščiausiojo dievo pavaduotojas, kuria pasaulį.

Jūros atveju kyla jos *dieviškumo statuso* dualistinė problema. Pradiniu pavidalu jūra tarytum buvo visada, tik vėliau kūrėjas ją išstobulina iki žmogaus patiriamo gamtos reiškinių ir pavidalo. Vadinasi, jūra reiškiasi kaip pirminės savarankiškos medžiagos ekstrapoliacija ir Demiurgo idėjinės kūrybos rezultatas.

Darant analogiją su dabartiniais laikais, pavyzdžiui, rabinų mokyklose ke-

liamas klausimas, kodėl hagiografas bibliame pasaulio sukūrimo pradžios aprašyme nurodo vandenį: „Pradžioje Dievas sukūrė dangų ir žemę. O žemė buvo padrika ir dyka, tamsa gaubė bedugnę, ir vėjas iš Dievo plazdeno viršum vandenių“ (Pr 1, 1–2). Pradžios knygos 2 eilutėje minima *bedugnė* senovės semitų kosmogonijoje laikyta pirmąpradžiu vandenynu (Rubšys 1993: 4). *Jūros*, kurios bus vėliau sukurtos ar užbaigtos kurti, nurodomos tik 10 eilutėje. Vadinasi, semitai galėjo įsivaizduoti tam tikrą pradinę jūros medžiagą. Be to, šio straipsnio autoriui tenka pastebėti tam tikrą pagonybės apraiškų akademinėje aplinkoje, kai dėsningai, matyt dėl kolektyvinių archetipų ir empirizmu grįstos savivokos, kai kurie pragmatiškai studentai negali pripažinti *creatio ex nihilo* koncepcijos.

Pagoniškojo mentaliteto psichoanalitinės reikšmės mitologinė teorija jūrinei savivokai teikia kiek prieštaringsus kontūrus. Viena vertus, jūra yra *amžina medžiaga*, kita vertus, ji *ištobulinama*. Taigi žmogaus jūrinė savivoka įgyja permanentinio *stabilumo* ir dinamiškos tikslinės *kaitos* pobūdį. Apskritai tam tikra žmogaus savivoka egzistuoja visada, tačiau vėliau, kylant ir kintant idėjoms, ta savivoka, kurią iš esmės sudaro žmogaus savo asmenybės vertingumo suvokimas, atitinkama kryptimi plėtojama.

Keičiantis žmogaus požiūriui į jo santykį su gamta bei atgamtimi, atitinkamai kinta jo gamtinė savivoka, pasižyminti tam tikrais atgamtiškumo bruožais. Kintant filosofiniam požiūriui į jūrą, ontologinį jos būties pagrindą ir žmogaus santykį su ja, natūraliai pakinta jūrinė savivoka. Jūra, kaip ir kiti gamtos reiškiniai, pirmąkart žmogui in-

tuityviai darė tam tikrą regimosios ir neregimosios tikrovės išpūdį, kuris galėjo lemti bandymą aiškinti amžinosios medžiagos tikrovę ir kūrimo iš jos dieviškos reikšmės procesus.

Jūros, kaip gamtos dalies, sudievinimo refleksijoje tikslinga pažymėti, kad pirmykščiai žmonės į aplinkinį pasaulį žvelgė ne kritiškai, bet patikliai, naiviai. Pagonys išgyvendavo paslaptį, apsireiškiančią juos supančiame pasaulyje ir drauge už jo besislepiančią, teikiančią jam prasmę ir begalybę ištirpstančią. Taip žmonėse gimdavo dievų vaizdiniai (Guardini 1994: 11). Jūrų ekologiniu požiūriu, kadangi natūralaus stebėjimo, susijusio su stebėjimusi, buvo daugiau, tai manipuliacijų gamta ir gamtos išnaudojimo – dėsningsai mažiau. Jausmas,

kurio kupina pirmykščio naivaus tikinčiojo širdis, visada yra sumišęs su atsargumu ir baime, bet toji baimė *sui generis*, joje daugiau pagarbos nei baugesio, joje vyrauja unikalūs jaudulys, kuris žmogui kyla kartu su didingumo pajauta (Durkheim 1999: 68).

Pagal tai, kiek žmogus įvairiose savo veiklos srityse šiuo metu yra pasiekęs, galima daryti prielaidą, kad pagoniškas santykis su sudievinta jūra nebuvo vien *paprastas* iš baimės ir nežinojimo būsenos kylančios ribotos savivokos *rezultatas*, nes žmogaus prigimtyje užkodotas labai galingas pirmykštis *kūrybiškumas*. Taip prasmingai reikėsi kūrybingo žmogaus tradicinio *mitologinio* jūros suvokimo ir kiek *kintančios* jo jūrinės savivokos ugdomoji dinamika.

ŠVENTYBĖ IR JŪRINĖS SAVIVOKOS REALIZAVIMO POTENCIALAS

Archajinis jūrinių šalių bruožas yra didingi kosmogoniniai jūros įvaizdžiai. Senovės finikiečiai, graikai, romėnai turėjo galingą jūrų mitologijos vaizdinių sistemą, kurią sudaro jūrų dievai, deivės, dvasios, pabaisos, vėlės. Iš jūros putų išžengdavo meilės deivė, miesto ar valstybės įkūrėjas atplaukdavęs iš už jūrų marių. Idealizuotai piešiamas amžinųjų jaunystės salų nostalgiškas vaizdas. Vandenių viduryje stovėdavusi šviesi dievų buveinė, o jūrinės valstybės dievas valdovas atlikdavęs dieviškąsias jūros ir jūrininkų globos funkcijas (Beresnevičius 2002: 36).

Tradicinė pagoniškų visuomenių religinė pasaulėjauta ugdė tokią jūrinę savivoką, kurioje jūra figūruoja kaip sudievinta sakralinė erdvė, kurios reikia bijoti ir kurią būtina garbinti. Kosmoso darnos

idėja buvo persmelkta visa pirmykščio žmogaus būtis, paženklinta natūralia pastanga gyventi darnoje su savimi ir aplinka. Jūra, kaip šventybė, suvokiama ypatingo egzistencinio stabtelėjimo momentais. Fizinės praktikos lygmeniu jūrininkas pagal žvaigždes nustato laivo vietą, plaukimo kryptį. Tai dalykinis stebėjimas. Filosofinės veiklos lygmeniu žvelgiantysis į dangaus skliautą nieko nekeičia, o tik atsiveria virš jo plytinčiai tyliajai didybei. Stebėtoją apima pakylėtas šurpas, sklindantis iš mirgančių dangaus šviesulių. Jo mintys palieka pilką kasdienybę ir pradeda kilti amžinybės link. Rimtis, gerumas, iki šiol tylėję, nubunda ir prabyla (Guardini 1994: 9). Taip teikiama galimybė prabusti asmenybės savivertei, kuriai būdinga reikštis kilniais siekiais, savęs verta veikla.

Jūrą, jungiančią krantus, kupiną pavojų ir gyvybės, bet ir nešančią mirtį, nuostabią, gąsdinančią ir neįspėjamą, pagonys vaizdavosi dievu. Visose gyvenimo sferose pirmykštis žmogus išgyvendavo plevenančią paslaptį. Dievų reikėjo bijoti, juos reikėjo garbinti, pelnyti jų malonę, šauktis jų pagalbos. Dievai buvo įsivaizduojami kaip veikiantys, atliekantys žygius, turintys savo likimus, kurių sąsajos su žmogaus suvokiamu savo likimu skleidėsi antropomorfiniais mitais. Universaliais kolektyvinės sąmonės archetipiniais kodais pasižymintis mitologinis žmogaus mąstymas kūrė dievų žygių bei likimų vaizdinius, kurie atspindėjo ir tam tikru būdu padėjo įprasminti pasaulio ir žmogaus gyvenimo reiškinius. Mitus apmąstant, pasakojant, jų klausantis, emociškai juos išgyvenant ir vaizduojant kulto apeigomis, pirmykščiam žmogui atsiskleisdavo būties tvarka. Žmogus suvokdavo būtį, o joje – save patį (Guardini 1994: 14). Šio pobūdžio jūrinė savivoka pasižymėjo mitologiškai apribota ir įprasmintą žmogaus būtimi kosmoso dėsnų bei gamtos ciklų visumoje.

Galima hipotetiškai teigti, kad jūros bijota ne tik dėl fizinės grėsmės sveikatai bei gyvybei, bet ir dėl mitologinio jūros traktavimo pirmykštėje visuomenėje. Jūros sudievinimas iki šventybės sukūrė jūrinės savivokos ribas ir neleido į jūrą žvelgti atsietai ir nepriklausomai. Santykis su jūra pirmykščiam žmogui kėlė baimę ir pasižymėjo trimis ryškesnėmis jo reakcijomis. Tradicinė *mitologinė* reakcija – jūra baisi, joje gyvena dievai, milžinai; tai – paslaptingas mirusiųjų pasaulis. *Natūrali* reakcija – jūra reiškiasi kaip savaime grėsmingi vandenys, pavojingi sveikatai ir gyvybei. *Kultūrinė* reakcija nurodo baimę, kuri pamažu virsta ryžtu

jūra naudotis, kūrybiškai prie jos pritaikant keliauti jūrų keliais žvejybos, prekybos ir aneksiniais tikslais.

Mitologiškai hiperbolizuotas žmogaus santykis su jūra ir savimi reiškėsi ypatinga būtimi, pasižyminčia baimingo sudvasinto *jūros vengimo* ir kosmine darna su gamta grįsto *plaukimo į jūrą* mentaliteto prieštaravimu. Baimė grindžiama jūrinė savivoka reiškėsi atsargumu. Tačiau fiziologiniai, ypač maisto, poreikiai ir natūralūs pažintiniai interesai vertė žmogų ryžtis susiremti su mitologiškai įprasmintais vandenimis. Tikėtina, kad šis ryžtas, pastanga bei civilizacinis aktas pirmykščiam žmogui tapo vienu svarbiausių savo vertės suvokimo plėtros postūmių.

Be to, nepaisant pagarbios baimės ir distancijos reikalaujančio šventybės jūrai priskyrimo, ši *baimė* pirmykščio žmogaus jūrinėje savivokoje finikiečiams, vikingams, graikams, romėnams paradoksaliai derėjo su jų sėkmingai realizuojamu *ryžtu* plaukti. Baimės įveikimo priežastimi būtų galima laikyti žmogaus *savimonės* faktą kaip gebėjimą suvokti ir išskirti savąjį „Aš“ iš aplinkinio pasaulio, kuriame neveikiama vien pagal pagoniškosios pasaulėvokos standartą. Savimonė leidžia save kurti logiškai, kritiškai atskiriant savo suvokiamus, jaučiamus *individualius poreikius* nuo visuotinai priimtų religinės *pagarbios baimės* papročių, kurie formavosi išankstinių baimių ir genties gyvavimo poreikių santykio įtampoje.

Naujausių laikų požiūriu, neišsilavinęs, tačiau kūrybingos prigimties pirmykštis žmogus kiek ramiau galėjo jaustis plaukdamas į jūrą, prieš tai ir plaukimo metu aukodavęs jūrų dievams auką. Be to, paprastai sudievinto genties vado įsakymai gentainiams atitinkamai plėtoti savo jūrinę gyvenseną buvo vykdomi

besąlygiškai paklūstant ir pasitikint. Pirmą kartą genties valdymo ir ugdymo požiūriu, seniausia liaudies pedagoginė mintis, pasižyminti tradiciniu, mitologiniu, laisvą individualią saviraišką užgožiančiu pobūdžiu, buvo galingas veiksnys, saugantis genties papročius ir jos narių tapatumą, grįstą kosmine darna.

Vis dėlto vystantis Europos civilizacijai, ypač visuotinę mokslo, švietimo bei slaugos plėtrą lėmusio monoteistinio kultūrinio šuolio sąlygomis, šis galingas, bet humanistiniu požiūriu gana *statiškas* veiksnys buvo nebepakankamas žmogui ieškant naujų *dinamiškesnio* santykio su jūra ir savimi raiškos formų.

IŠVADOS

Žmogaus savo asmenybės vertingumo suvokimui pagoniškosios pasaulėvokos pagrindu būdingas betranscendentes mentalinis uždarumas. Žmogaus savivoka, būdama labai kūrybingos prigimties, dėl natūristinės bei animistinės pasaulėvokos tarpsta uždaroje sudievinčios gamtos ciklą, kaip dėsningų procesų, didžiojoje programoje. Pagoniškosios savivokos sąlygomis pirmą kartą žmogus didingą, paslaptinę jūrą patyrė kaip sudievinčios gamtos dalį ir, jausdamas jai pagarbią baimę, galėjo vaizduotis tam tikrą antropomorfinį sudievinčios jūros pavidalą, kūrybiškai modeliuodamas savo jūrinę laikyseną mitologinės tradicijos ir ypatingos reikšmės asmeninių išgyvenimų visumoje.

Jūros, kaip šventybės, suvokimas pa-

gonišką savivoką ugdė mitologiškai pagrįsta darnos su jūra idėja, kurioje nuostabus jūros paslaptį derėjo su įsivaizduojama kosmine tvarka, ir jūros dievų garbinimas funkcionavo kaip pirmą kartą žmogaus jūrinės saviraiškos pradinė forma. Baimingos ir apribotos pagoniškosios jūrinės savivokos realizavimo potencialas reiškėsi paradoksaliai. Nepaisant pagarbios dievų baimės, pagoniškoji pasaulėvoka, ypač dėl savimovės, prigimtinių asmens bei genties poreikių ir pažintinių interesų, derinant jūrinę veiklą su jūrai priskiriamais dievais, teikė galimybę plaukti į jūrą patiriant ambivalentišką natūralios baimės, tradiciškai perimtų mitologinių vaizdinių, gentinio paklusnumo ir kūrybiško ryžto prieštarų išgyvenimų įtampą.

Literatūra

- Assmann Jan. 2008. *Of God and Gods. Egypt, Israel, and the Rise of Monotheism*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Beresnevičius Gintaras. 2002. *Ant laiko asmenų*. Vilnius: Aidai.
- Durkheim Émile. 1999. *Elementarios religinio gyvenimo formos*. Iš prancūzų k. vertė J. Karazijaitė, J. Ramunytė. Vilnius: Vaga.
- Guardini Romano. 1994. *Išganytojai: mitai, apreiškimai, politika*. Iš vokiečių k. vertė R. Grucė, G. So-deikienė. Vilnius: Katalikų pasaulis.
- Lileikis Saulius. 2015. *Jūrinės savivokos formavimosi kontūrai: asmenybės vertingumo linkmė*. Klaipėda: Lietuvos aukštoji jūreivystės mokykla.
- Rubšys Antanas. 1993. Pirmasis pasakojimas apie kūrimą. *Penkiaknygė. Pradžios knyga: 4–7*. Putnam: „Krikščionis gyvenime“.
- Šliogeris Arvydas. 1996. *Transcendencijos tykla*. Vilnius: Pradai.